

דף נו

נייר דף נה

כל שמעתתא דמתאמרה בבי תלתא קדמאי
ובתראי אמרינן מצינעאי לא אמרינן

טומאת ארץ העמים

מבואר בסוגיין שכאשר שמועה נאמרה בשם שרשרת של שלשה אנשים, מזכירים את הראשון והאחרון, ואין צריכים להזכיר את האמצעי.

הגמרא מסתפקת בגדר טומאת ארץ העמים, האם גזרו טומאה על גושה או על אווירה.

וביארנו האחרונים: הראשון שאומר את השמועה הוא בעל השמועה, ויש לומר אותה בשמו. האחרון שמסר את השמועה, הוא רבו ומורו של השומע, ומצד הכרת הטוב צריך להזכיר אותו, אך את כל אלה שנמצאים ביני וביני אין צריכים להזכיר.

הרב בעל התניא בספרו ליקוטי תורה (ריש פרשת מסעי) מבאר, שטומאת ארץ העמים זו לא רק גזירה שגזרו חז"ל טומאה כדי שאנשים לא יצאו מארץ ישראל לחו"ל, אלא היא ביטוי של ענין מהותי שקיים בחוצה לארץ.

בירושלמי שבת (פ"א ה"ב) איתא שאם אפשר להזכיר את כל שלשלת מוסרי השמועה עד משה רבינו, יזכיר, ואם לא, יש לתפוס ראשון ואחרון (כך הוא לגירסת הקרבן העדה, פתח עינים בסוגיין). והוא כמבואר בבבלי כאן.

בארץ ישראל יש גילוי ישיר של הקב"ה, אבל בחו"ל יש שרים ומלאכים שהם מנהיגים את ההשפעה, יש כביכול מסכים מסויימים בין גילוי כבודו למטה, וכמו שכתוב בסוף מסכת כתובות (קי, ב) שכל הדר בחו"ל הוא כמו עובד אלילים, שדוד המלך אמר 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים', וכמו שביארנו הראשונים, שאין המכוון לעבודה זרה ממש, אלא שהקשר עם הקב"ה בחו"ל הוא דרך מסכים וכוחות אחרים, שזה דוגמת עבודה זרה. וכפי שהארכנו שם.

ולכאורה הביאור בזה בעומק, כפי דברי המהר"ל על הברייתא (פרק קנין תורה ז') "כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי", המבאר שכל ענין הגאולה בעולם הוא ההכרה שהיא מאת ה', וכמו שנאמר ביצ"מ "וידעו מצרים כי אני ה'", בנס פורים יש חסרון שהגאולה לא היתה בנס נגלה, והיה ניתן לחשוב שהגאולה לא הגיעה מאת ה', ולכן על אסתר היה המבחן האם תחזיר את הדברים לשרשם. ולאחר שייחסה את הדברים למקורם – למרדכי, בזה הביאה גאולה לעולם.

ומבאר בעל התניא, שהטומאה הזאת מבטאת את זה שיש כאן גילוי שמגיע לא בצורה ישירה אלא בצורה עקיפה. ולפי"ו מבאר בעל התניא את מש"כ שלעתיד לבוא ירושלים תגיע עד דמשק וארץ ישראל תתפשט לכל העולם כולו, כי לעת"ל יהיה גילוי כבודו לגמרי בלי שום מסכים, ולכן קדושת א"י תתפשט בכל העולם כולו.

האומר דבר בשם אומרו מחבר את מה שיש לפנינו – אל המקור. ובכך מביא גאולה לעולם. לפי זה יש להסביר היטב מפני מה יש להזכיר את הראשון והאחרון בלבד, כי עיקר המשמעות של אמירת דבר בשם אומרו הוא לייחס את הדברים למקורם הראשון ממש.

וראיתי דבר נפלא בשם הרב קוק זצ"ל (הובא בספר דורש לציון פרשת לך לך), שכנגד טומאת ארץ העמים - בארץ ישראל יש ב' קדושות, יש קדושת גושה ויש קדושת אווירה. קדושת גושה זו קדושת המצוות התלויות בארץ, שלדעת הרמב"ם בזמן שא"י כבושה ביד גוים אבדה קדושה זו. אבל קדושת האוויר שבא"י היא נסתרת ולעולם אינה נפסקת. ואם כן בארץ העמים גזרו טומאה גם על גושה וגם על אווירה.

נייר נו

פיאות של קטן

אמר רב הונא, המקיף את הקטן חייב. אמר ליה רב אדא בר אבהו, דידך מאן מגלח להון (מי מגלח את בניך), אמר ליה חובא (אשתו של רב הונא), ואמר רב אדא בר אבהו: תקברינהו חובה לבניה.

כתוב בגמ' שבסוריא גזרו רק טומאת גושה ולא טומאת אווירה. ולפי דבריו אפשר לכאר, שאמנם בסוריא אין את קדושת המצוות, ולכן גזרו שם טומאת גושה, אבל סו"ס הכיבוש של דוד המלך החיל שם את הקדושה שיש באוויר, שיש כאן איזה גילוי של קדושה ישירה מהקב"ה, ולכן לא גזרו שם טומאה על אווירה.

דף נח

עשה דוחה לא תעשה

למדים אנו כאן ענין 'עשה דוחה לא תעשה'. עיקר הסוגיא של עדל"ת היא בריש יבמות, ונביא ממה שדיברנו שם.

הרמב"ן (שמות כ, ח) מבאר שעשה מגיע מכוח אהבה, כי האהב עושה את מה שהאהוב רוצה. הירא מבטל את רצונו ונמנע מלעשות פעולות שנאסר בהם.

וביארנו שם את הדברים ע"פ המהר"ל (גור אריה בראשית פמ"ו אות ה; תפארת ישראל פרק כ) אשר מסביר את ההבדל בין עשה ללא תעשה. עשה הוא התקדמות ועלייה, לא תעשה הוא שמירה על הקיים. כל עשה שמקיים האדם, הוא מתקדם ונעשה יותר קרוב לה'. כל לא תעשה שעובר האדם, הוא מתרחק, וכשאינו עובר על הל"ת, הוא עומד במקומו. ובכך מסביר שהאבות קיימו את התורה רק בחלק של 'עשה' שיש בו התקדמות והתקרבות (גם בלי להיות מצווה), ולא קיימו את ה'לא תעשה' כי מי שאינו מצווה בלא תעשה ומקיים את הל"ת לא מועיל בזה דבר שהרי לא נעשה נזק בעבירת הל"ת. [לדוגמה: אשה שאינה חייבת בהקפת הראש, ומ"מ היא שומרת עליו, אין לה שכר על כך.]

וביתר עומק: עשה הוא השייכות והקשר בין הקב"ה לעם ישראל. העבודה של כלל ישראל בעולם היא להיות עובדי ה' ע"י מצוות עשה. הלא תעשה הוא רק המערכת למנוע מלהיות במקום הלא נכון. ואין זה החיבור עצמו.

דוגמה לדבר היא נישואין. חלק מרכזי בנישואין הוא שהאשה אסורה לאחר, אך אין זה עצם הקשר שיש ביניהם. זו רק הגדרת המרחב, אבל החיבור של איש ואישה הוא ההווייה יחדיו.

והן הן דברי הרמב"ן, שעשה הוא אהבה, ולא תעשה הוא לירוא מלגרום פגיעה במלך. החיבור עצמו הוא יותר חזק מהמערכת שבאה לסדר את גבולות הענין.

לא לחינם המקור של עדל"ת לפי מ"ד אחד הוא מציצית. ציצית היא מ"ע ששקולה ככל התורה כולה, על ידיה יש חיבור בין הקב"ה לישראל. זה הקשר החזק ביותר. והקשר הזה כולל בתוכו את המערכת כולה.

וצריך להבין מהי החומרה הגדולה להקיף קטן, הרי הוא לא מחוייב במצוות. ומבאר ה'עין אליהו' שזה מצד חינוך, שהאופן בו אדם מתחנך בתור קטן כך יהיו מעשיו לכשיגדל, וכמו מה שכתוב בגמ' בשבת (קנו, ב) שאם רנב"י כשאמרו לה החוזים בכוכבים שבנה יהיה גנב היא הקפידה שכל הזמן יהיה לו כיסוי על הראש כדי שתהיה לו יראת שמים, וכן כתוב שאמו דרבי יהושע הביאה את עריסתו לבית המדרש כדי שהוא ישמע דברי תורה.

ואם כן, כל עוד ש'חובה' לא מחנכת את בניה להקפת הראש, הם לא יקפידו על כך גם לכשיגדלו, ולכן הם התחייבו מיתה, והיינו מכוח החטאים שהם יעשו בגדלותם.

ויש כאן עניין נוסף. הבני יששכר בספרו אגרא דפרקא (סוף הספר אות א) כותב שיש עניין גדול בפאות של קטן, ולא רק מצד חינוך. ומביא את הגמרא בראש השנה (יז, ב) שדורשת את ה"ג מידות, ה' ה', אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא ויעשה תשובה. וקשה מדוע צריך מידת רחמים קודם שיחטא האדם, והרי הוא עדיין לא חטא.

ומביא הבני יששכר מהמקובלים, ש"ג מידות של רחמים הן כנגד תיקוני דיקנא קדישא, ולכן לא מגלחים את הזקן. והמקובלים אומרים שתחילת ה"ג מידות - ה' ה', היא כנגד הפאות של האדם. ומבאר הבני יששכר שזה הפירוש בגמרא אני ה' קודם שיחטא האדם, שיש את הפאות של קטן שאין לו חטא, ויש פאות של אדם גדול שעשה חטאים. ואם כן, יש מקור על פי קבלה להשאיר פאות לקטנים.

ובספר דברי אליהו הוסיף בזה דבר נחמד. שהרי רבים נוהגים לעשות את התגלחת הראשונה של גיל שלש ("החלאקה") בל"ג בעומר במירון על ציונו של רשב"י. ולהנ"ל אפשר להמתיק את זה, שהרי בעל המימרא בגמרא בראש השנה של 'אני הוא קודם שיחטא האדם' הוא רשב"י, ולכן את הגילוח הראשון שעושים לקטן כהלכה ומשאירים לו פאות, עורכים על קברו של רשב"י.

כלי זיין לאשה

ראב"י אומר מניין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה, ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה.

וכתב המפרש: וזה שמצינו ביעל אשת חבר הקיני שלא הרגתו לסיסרא בכלי זיין, כמו שנאמר ידה ליתד תשלחנה. והיינו מדוע לא השתמשה בחרב, משום שאסור לאשה להשתמש בכלי זיין.

והחידוש בדבריו, שלא רק שאסור לאשה ללבוש כלי זיין אלא אף להשתמש בו בעלמא, ג"כ אסור.

בגליון הש"ס מציין שגם בתרגום יונתן על הפסוק הנ"ל בשופטים (ה, כו), מבאר שבכך שנטלה יתד קיימה את הפסוק בתורת משה לא יהיה תיקון זין דגבר על אתתא. וכן איתא בילקוט שמעוני שם.

בספר תולדות אדם על הגאון רבי שלמה זלמן (זלמליה) מוולוז'ין (אחיו של רבי חיים) שהיה גאון עולם מופלא, מובא (ח"ב פ"ב) שרעייתו רצתה להשתמש בחרב בביתה לחתוך חבל, ואמר לה ר' זלמליה שאף שאין בכך איסור גמור, אין ראוי לעשות כן, ומכוח המקורות הנ"ל.

בתורה תמימה (פרשת כי תצא פרק כב אות מ) תמה על כך, שהאיסור להשתמש בכלי זיין הוא רק במלחמה וכדי להרוג, אך בבית אין בכך שום איסור.

ודבר זה מוליך אותנו לשאלה והתבוננות. הנה ראינו לעיל (דף כג, ב) גדולה עבירה לשמה כמוצוה שלא לשמה, ולמדה מיעל שנבעלה לסיסרא כדי לנצח במלחמה. א"כ מדוע לא השתמשה בחרב, לכל היותר יהא עבירה לשמה. והתירוץ הפשוט הוא דשאני הכא שיכלה להרוג גם ביתד.

אבל יש כאן עומק, עבירה שלא לשמה אין הפירוש לעשות עבירה בשביל דבר טוב, אלא שדרך העבירה אפשר להוציא ניצוצי קדושה שטמונים. וכך הבאנו לעיל במ הרמח"ל, וברמ"ע מפאנו איתא שמאותה בעילה של סיסרא ויעל, משם יצא רבי עקיבא. ויעוין בפרי צדיק (כי תבוא יא) שהאריך בזה, ונמצא שיצא דבר טוב מאותה בעילה. ומכל מקום מובן, שלהרוג את סיסרא בחרב, לא היה מביא גילוי של ניצוצי קודש, ואין שייך בזה המושג עבירה לשמה.

מעשה אחד עבור שני מצוות

תלמידי רשב"י שאלוהו אם תגלחת אחת יכולה לעלות כתגלחת נזיר וכתגלחת מצורע. והשיב להם שאין עולה, משום שישנו הבדל בין התגלחות.

רבי יוסף ענגיל בספרו בית האוצר (מערכה ב כלל ג) מדבר על הנושא "ב' כוונות וענינים במעשה אחד". ומביא מהגמ' בסוכה (מד, א) ששאל אביי את רבא מדוע אין עושין לערבה זכר למקדש בשביעי, והשיב לו רבא הואיל ואדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב. א"ל אביי "ההוא משום לולב הוא דקעביד ליה". מבואר שא"א להגבהה אחת שתעלה לשם ערבה שבלולב וגם לשם ערבה עצמה.

ובהמשך מביא מהגמ' דידן, אשר ממנה משמע שאפשר שפעולה אחת תעלה לשני חיובים, ורק מפני שיש הבדל בין התגלחות אין היא עולה לשניהם, אבל אם היו שני סוגי התגלחות שווים, היתה עולה לכאן ולכאן.

ושוב מעיר מצד הכלל "אין עושין מצוות חבילות חבילות". ומציין לדבריו שם (מערכה א כלל פג) שאדם שיש עליו כמה טומאות די לו בטבילה אחת, ומה בדבר האיסור לעשות מצוות חבילות חבילות? ומבאר שכל טומאה אומרת לו להטהר ולא לטבול, ועל כן ההיטהרות במקווה אינה העמסת כמה מצוות ביחד, אלא שיש כאן פעולה אחת ממש שהיא נדרשת ע"י כמה סיבות.

ענין דומה מופיע בשו"ת תורה לשמה לבן איש חי (סי' תיב) שדן במי שמחוייב לעשות תשובה על כמה חטאים, האם עליו לשוב באופן פרטי על כל אחד, או שדי לו בתשובה ותענית על כולם ביחד. ומביא מהשלטי גבורים (שבועות ט, ב מדפי הרי"ף) שמוכיח מהגמ' נזיר דף י"ג שכאשר אדם סופר ימי נזירות, אם נזירות שלו ושל בנו כלולים זה בזה, יכול למנות מנין אחד לכולם. אך דוחה התורה לשמה דהיינו דוקא בנזירות ששתיהן היא נזירות, אך בשני חטאים שונים לא ניתן לחבר אותם יחד. ומביא דוגמה לכך, שבידוי אדם צריך לפרט את החטא, אבל אדם לא צריך לפרט כמה פעמים עשה את אותו החטא, אלמא שכל סוג של עבירה היא נחשבת כיחידה אחת.

הרי שאם הפעולה היא אחת, יכולה לעלות לשתיהן, ולא כאשר יש שתי פעולות.

דף סב

גדלות אצל גוי

לפי צד אחד בגמ', הפסוק "כי יפליא" בא ללמד שמופלא הסמוך לאיש אצל נכרי יוכל לקבל נזירות.

בתשובה מאהבה (ח"ג סי' תלב) מקשה מדברי הרא"ש בתשובה (כלל טז, א) שכתב שהמקור לכך שבר מצוה הוא בגיל י"ג היינו מהלכה למשה מסיני. והנה הרמב"ם כתב שכל הלכת שיעורין נאמרה רק בישראל ולא בנכרי, א"כ עד כמה שאצל גויים אין ההלכה שנעשה גדול בגיל י"ג, מה שייך מופלא הסמוך לאיש.

החת"ס בתשובה (יו"ד סי' שיז) מיישב את קושיית התשובה מאהבה, דבודאי בכל דינים הנוהגים בבן נח אין מקום לשיעורים, אך נדרים וערכין אינם ממצוות בני נח, אלא התורה חידשה איש איש לרבות בני נח שנודרים נדרים ונדבות כישראל, א"כ עלינו להשוותם לישראל.

והחת"ס עצמו עומד לבאר, אם אצל גוי אין את ההלכה של גדלות בגיל י"ג, מה יהיה המדד לגדלות? וכתב שכל שאנו רואים שיש לו דעת, יהא נחשב כגדול ובן דעת. וכן נוקט האמרי בינה שגדלות אצל גוי תלויה בכל אחד לפי חכמתו.

והנה במשנת רבי אהרן (כתובות י, טז) מוכיח שהרמב"ם ס"ל שגוי נעשה גדול בגיל י"ג. ואף שאנו לומדים זאת מהלמ"ס, צ"ל שסוף סוף אין לנו גילוי אחר מתי אדם נעשה גדול, אלא מאותה הלמ"ס, וזה נוגע בהכרח גם לגוי.

ואפשר לטעון לפי"ז שהמושג 'מופלא הסמוך לאיש' אצל גוי הוא שנה קודם השלב שמקבל דעת, כל אחד לפי דיליה, ולפי כל דעה ודעה שנה אחת קודם יש לו דין מופלא. ומיושב באופן נוסף קושיית התשובה מאהבה.

היערות דבש (ח"ב דרוש ב) כתב שהגיל של גדלות בבן נוח, הוא גיל עשרים. ומתבסס על המדרש שוחר טוב (תהלים א, יב) שכתב שנוח הוליד רק סמוך למבול כדי שבניו לא יהיו בגיל מאה בזמן המבול, ולא ייענשו. והיינו שבאותם ימים גיל מאה היה מקביל לגיל עשרים כיום. ולומד היערות דבש, אם בזמן בני נוח הענישו בגיל מאה, אז גם היום כשמענישים בגיל עשרים זה חל לגבי בני נוח. והיינו שאצל ישראל יש הלמ"ס שמלמדת שאף שבי"ד של מעלה מענישים מגיל עשרים, בבי"ד

וזהו ממש דברי הגמ' כאן, התלמידים של רשב"י סברו שזו פעולה אחת שמחויבת משתי סיבות, והשיב להם רשב"י שיש כאן תגלחות שונות.

דף סא

נכרי בכיבוד אב ואם

בסוגייתנו מבואר שנכרי פטור מכיבוד אב ואם. וכן מבואר בקידושין (לא, א) במעשה דדמא בן נתניה, שנכרי נחשב "אינו מצווה ועושה" ביחס לכיבוד אב ואם.

מאידך, ברמב"ם (פ"ה מהל' ממרים) כתב שגר אסור לקלל את אביו הגוי ולבזותו, כדי שלא יאמרו באו מקדושה חמורה לקדושה קלה, שהרי זה מבזה אביו. משמע שאצל גויים יש מצוות כיבוד אב ואם.

וכן מביאים האחרונים מדרשים רבים שרואים בהם שיש בגוי מצוות כיבוד אב ואם. וכגון מה שמוכח ברש"י בחומש שכשאליפו בא להרוג את יעקב הצטדק שמוכרח לעשות כן כדי לקיים את מצוות אביו עשיו.

ובספר מאה שערים מיישב כך: ברמב"ן (בראשית א, יג) מסביר שהטעם שדור המבול נחתם גזר דינו על הגול, משום "שהיא מצוה מושכלת אין בהם צורך לנביא מזהיר". הרי שבני האדם מחוייבים לקיים את הדברים שבאים מצד השכל, גם ללא ציווי אלוקי. ע"פ דבריו עולה שיש שתי מערכות של מצוות אצל בני נוח. א' דברים שנצטווה בהם. ב' דברים שנתחייב מצד השכל.

ובהסכמת הנצי"ב לספר אהבת חסד ביאר, שאע"פ שיש מצוות בתורה שהן שכליות, מ"מ כשהתורה כתבה את המצוה הזו, יש בה גדר של 'תורה' (ויש מכך נפק"מ, ע"ש).

משמע מתוך דבריו שהוא הדין לגבי בני נוח, שבע מצוות בני נוח הן מצוות תורניות, ושאר הענינים שלא מוזכרים בשבע מצוות, אם השכל מחייב אותן, הרי הן מצוות שכליות.

מעתה זה פשר הסתירה. מצד אחד אכן גוי פטור מכיבוד אב ואם מחמת התורה, וכלפי זה נחשב 'אינו מצווה ועושה', אך מאידך הוא מחוייב בכיבוד אב ואם מצד השכל.

מחשבת קצרה על הדף

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

וגם לפי דבריו מיושבת קושיית התשובה מאהבה,
שמופלא הסמוך לאיש הוא שנה קודם גיל עשרים.

של מטה מענישים בגיל י"ג. אבל אצל גוי שאין את
ההלמ"ס על גיל י"ג, נשארים אנו בגיל עשרים.